

Вчення про державу і право юристів і філософів середньовіччя

План

- 1. Загальна характеристика правової і політичної думки середньовіччя.*
- 2. Правові ідеї раннього християнства і їх загальна характеристика.*
- 3. Погляди на державу і право Аврелія Августина.*
- 4. Теологічне вчення Фоми Аквінського про державу і право.*

Загальна характеристика правової і політичної думки середньовіччя

В історії Західної Європи середні віки охоплюють більш ніж **тисячолітній період** (V–XVI ст.). Протягом цього періоду політичні та правові ідеї, погляди змінювалися та розвивалися.

У цьому процесі можна відзначити **три значні етапи**.

кінець V ст. – сер. XI ст.

державність організується у великі, але доволі слабо інтегровані монархії, а пізніше розпадається на конгломерати роздроблених політичних утворень.

сер. XI ст. — поч. XV ст.

є типовими централізовані станово-представницькі монархії, рецепція римського права та формування "міського" права.

XV–XVI ст.

державність характеризується переважно абсолютними монархіями.

Християнство

світова релігія,

виникло в середині I ст. н.е.

За п'ять століть (I–V ст.) воно зі вчення невеликої іудейської секти виросло у космополітичну релігію Середземномор'я.

Християнство (від грец. Χριστός — «помазанник», «мессія») — один з напрямків єдинобожжя, який разом з іудаїзмом та ісламом входить в групу авраамічних релігій.

Античне християнство у своєму розвитку пройшло три головні періоди

Періоди

первісне
християнство
(від середини 1 ст.
до середини II ст.)

раннє християнство
(від
середини II ст.
до початку IV ст.)

пізнє християнство
(від початку IV
ст. до кінця V ст.)

Основними засадами раннього християнства були:

Теїзм – сприйняття Бога як творця і вищого розуму.

Дуалізм – бачення і сприйняття світу як постійної боротьби добра і зла.

Персоналізм – одноосібна відповідальність перед Богом за свої дії.

Провіденціалізм – “божий знак”, віра у кінцеву мету всього буття як наперед визначену перемогу добра над злом.

Християнство

Революція в античному світі в поглядах на людину, що вимагала його **духовної свободи, рівності і загальнообов'язковості праці.**

Християнські громади організовувалися на колективістських началах, зі спільністю майна, праці, трапез.

Християнство
висунуло
дві основоположні
засади

створення світу
богом із нічого

вчення про
божественне
одкровення

Внутрішня конструкція єдиного християнського суспільства

Бог - єдиний , який стоїть над церквою, владою, людьми.

Після Бога суспільство містить в собі дві голови (папу та імператора) , які уособлюють два принципи влади: духовне правління - священників і світське – королів.

У духовних справах юрисдикція церкви поширюється на всіх християн, включаючи і імператора, який перебуває в лоні церкви, а не над нею.

Ознаки панування християнської релігії і церкви в суспільстві і державно-правовій сфері

Догмати церкви стали політичними аксіомами, а державні правителі співвставляли свої дії з релігійними установками.

Релігійні канони мали силу закону.

Поза християнськими вченнями на виникало будь-яких уявлень про державу і право.

Теорія "двох мечів", засади якої виклав папа Гелазій I:

а) імператор одержує свій меч від церкви, атому зобов'язаний їй служити вірою і правдою;

б) у питаннях віри правитель залишає право останнього слова за церквою, і мусить повчатись у неї, а не вчити її;

Правова свідомість людей того часу визначалась такими світоглядними параметрами:

Духовним джерелом таких понять як “право”, “справедливість”, “закон” була Біблія

**Установлен
ня закону є
неспростов
ними**

Заради справедливості і на землі і миру в суспільстві до звинувачених застосовується помилування або жорстка кара

Біблія

Правові ідеї раннього християнства і їх загальна характеристика

- догмати церкви стали водночас політичними аксіомами;
- біблійні тексти у будь-якому суді (світському чи церковному) мали силу закону.

Основні твори раннього християнства

Канонізовані:

- IV евангелія
(від Матвея, від Марка, від Луки і від Іоанна)
- Діяння святих апостолів
- 21 послання апостолів
- Об'явлення Іоанна Богослова ("Апокаліпсис")

□неканонізовані

ФОРМИ СТАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ВЛАДИ

влада від Бога
людина визнає її
священною
(сакральною) і вважає
своїм обов'язком
віддано служити їй

влада не від Бога
людина повинна
морально протистояти
такій владі

ПАТРИСТИКА

філософія і теологія отців церкви про сумісність християнства з філософією, про Божественність Христа тощо, які стали основою християнського релігійного світогляду

апологетична

систематична

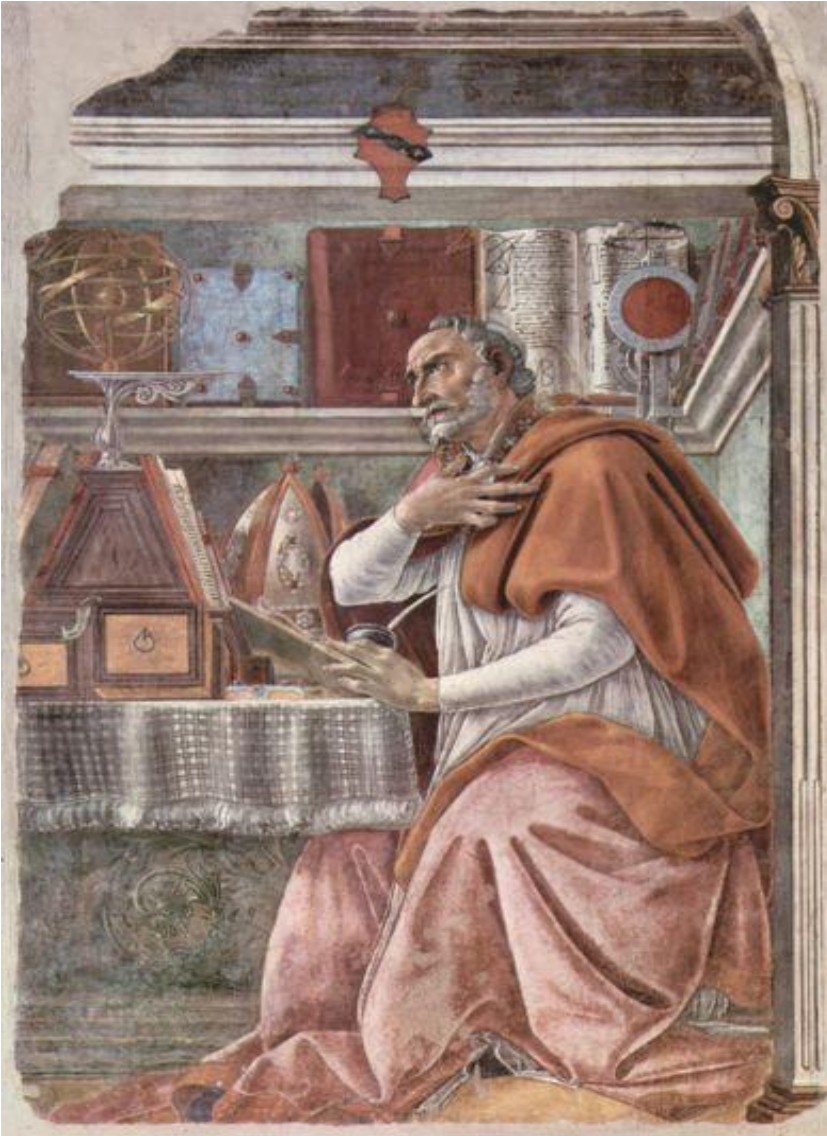

Аврелій Августин (Блаженний) (354-430 рр.)

- християнський теолог і філософ, представник зрілої патристики
- народився в римській провінції Нумідія в м. Тагасті (в Алжирі)
- в 370 р. отримав хрещення
- мав гуманітарну освіту (Мадавра, Карфаген)
- викладав риторику в Тагасті, Карфагені, Римі та Медіолане (сучасний Мілан)

Аврелій Августин (354-430)

- був сином батька-язичника і матері-християнки.
- У Карфагені, Римі і Мілані він вивчав риторику.
- Читання трактатів Цицерона розбудило в ньому інтерес до філософії, він забажав знайти істину.

СПАДЩИНА АВГУСТИНА

- «Про державу Божу (град Божий)»
- «Монологи»
- «Про Трійцю»
- «Сповідь»
- «Зречення»

БЛАЖЕННЫЙ АВГУСТИН

ИСПОВЕДЬ

BLAGOVEST-MOSKVA.RU

Блаженный

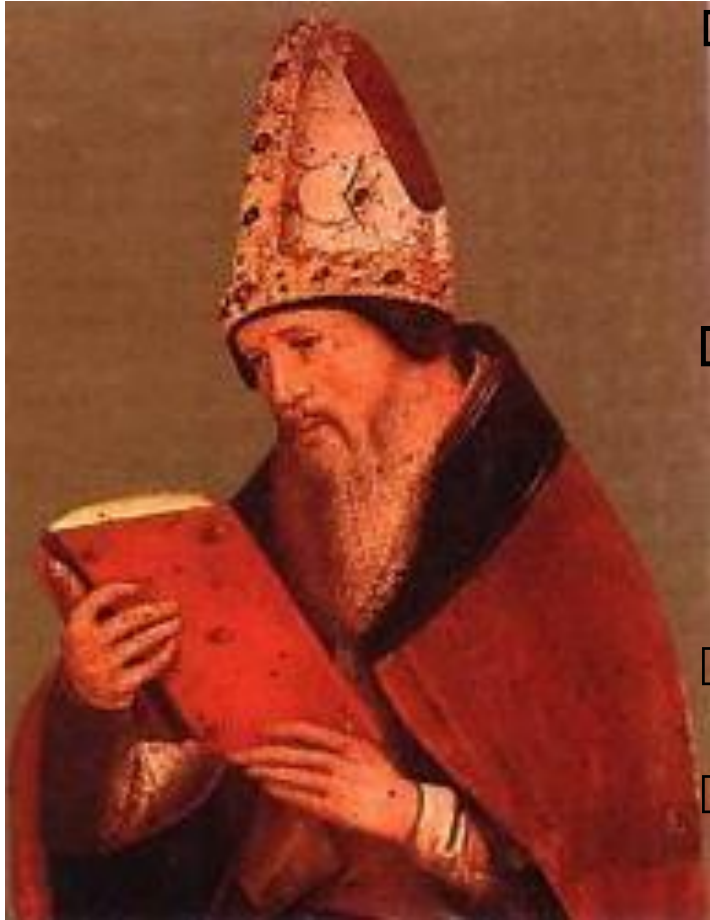
Августин Аврелий

О ТРОИЦЕ

Часть 1

Погляди Августина Блаженного на державу і право

- **держава** - зібрання людей, об'єднаних суспільним зв'язком. В її основі лежить суспільний договір, зміцнений законом чи звичаями держави.
- **форми правління** розрізняються залежно від виконання обов'язків, покладених на верховну владу. Головними з них є моральні і релігійні обов'язки, повага до Бога і людини.
- **закони**- природний, божественний, людський
- **всі люди поділяються на два розряди:** тих, які наділені здатністю жити по-своєму, по-людському, і тих, які живуть згідно з Богом

Ідеологічною конструкцією, яка мала визначальний вплив на зміст і формування політико-правових поглядів у цю епоху, є теоретична модель (схема) соціального розшарування суспільства.

**Схема
Августина з його
поділом людей
на два розряди**

пануючих

підлеглих

Погляди на державу

- Августин писав, що вся історія людства є розвитком двох держав: «Граду Божого» і «Граду земного» - гріховного, у якому царює диявол.
- Держава земна – створення людське, її ціль тимчасова, вона створена насильством, тримається примусом. Тільки до церкви, як до земного прообразу божественного порядку, підходить визначення держави, дане Цицероном, тому що лише в ній право і істина справедливість.
- «Град Божий», стверджував Августин, заснований на любові до Бога, що доходить до презирства себе. «Град земний» заснований на любові до себе, що доходить до презирства Бога. Така держава визначається ним як зібрання людей, об'єднаних суспільним зв'язком. В її основі лежить суспільний договір, зміцнений законом чи звичаями держави. Але в порівнянні з «Градом Божим» вона позбавлена вищої моральної сили і має єдину мету – «охорону земного світу», підтримку соціального порядку.

Погляди на право та закон:

Божественний закон велить «зберігати порядок природний і забороняє його порушувати...»
Можливістю жити за законами Бога можуть скористатися лише обрані, праведники. Всі інші повинні страждати.

Природні закони.
Природа – творіння Бога, а тому її закони – це еманация.
Породження божественного закону.

Людські закони (світські).
Усі державні і соціальні інститути, а також правові норми є результатом гріховності людей. Це виявляється в пануванні людини над людиною, у відносинах управління і підлеглості

Форми правління

- розрізняються Августиним залежно від виконання обов'язків, покладених на верховну владу.
- Головними з них він вважає моральні і релігійні обов'язки, повагу до Бога і людини.
- Несправедливого правителя, як і несправедливий народ, він іменує тираном, несправедливу аристократію — клікоюю.
- Держава, в якій ігнорується право як справедливість, є загиблою державою.
- Якщо в державі зберігається справедливість і повага до релігії, то усі форми правління, так само як і авторитет і повноваження влади, стають гідними того, щоб їм підкорятися. Християнська держава — зразок «Граду земного».

Висновок:

- Отже, у працях Августина багато суперечностей:
- - з одного боку, він вважав, що істина доступна лише індивідам, а з іншої - вважав її привілеєм церкви;
- - з одного боку, істина має безпосередній характер, а з іншої - вона надприродний дар.
- Байдуже Августин віднісся і до раціоналізму, але проте кінцева мета, спрямованість розумілися їм як пов'язане з розумом божественне споглядання.
- Він стверджував, що тіло не є злом, бо походить від бога, але в тілесних бажаннях бачив джерело зла.
- Августин відкинув маніхейський дуалізм добра і зла, і саме дуалізм був останнім словом його історіософії.
- Різні прагнення ієрархічного християнства, біблейські і церковні думки, релігійний і церковний дух, раціоналізм і містицизм, вірність порядку і любові - все перепліталось в його творчості.

Афоризми Августина Блаженного

- Бог вище всяких визначень.
- Будемо ж вірити, якщо не можемо зрозуміти.
- Адже подібно до того, як буває іноді милосердя, яке карає, так буває жорстокість, яка щадить.
- Люби Бога і роби, як хочеш.
- Немає більш високого шляху, ніж шлях милосердя, і пройти цим шляхом може лише смиренний і лагідний.
- Прагни не зрозуміти, що ти в змозі вірити, але повірити, що ти в змозі зрозуміти.
- Я переконав себе, що слід більше довіряти тим, хто вчить, а не тим, хто наказує.

Аврелій Августин лат. *Aurelius Augustinus*; 354-430) - Августин Блаженний, Святитель Августин - єпископ Гіппонський, філософ, найвпливовіший християнський проповідник, богослов і політик.

- Християнський неоплатонізм Августина панував в західноєвропейській філософії і католицькій теології до XIII ст., коли він був замінений християнським аристотелізмом Альберта Великого і Фоми Аквінського.
- Його пам'ять відзначається Католицькою церквою 28 серпня, Російською православною церквою - 15 червня за старим стилем.

Тома Аквінський (Thomas Aquinas), 1226–1274

- найбільший представник середньовічного католицького богослов'я та схоластики, з його іменем пов'язана впливова по нинішній день ідейна течія — **томізм** (в оновленому вигляді — неотомізм).
- В 1323 р. Тому проголошено святим, а в 1879 р. його вчення оголошено "єдиною істинною" філософією католицизму.
- Його політико-правові погляди викладені у трактатах "Сума теологій", "Про правління государів" ("Про панування владик"), а також у коментарях до "Політики" та "Етики" Арістотеля.

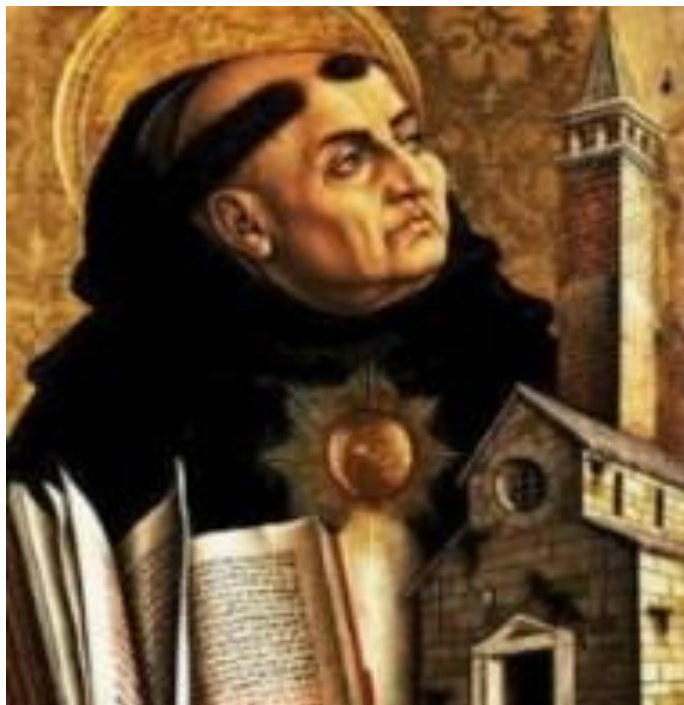
Тома Аквінський (1226- 1274)

- Святий католицької церкви
- був ченцем домініканського ордену
- створив своєрідну енциклопедію католицького богослов'я «Сума теології»

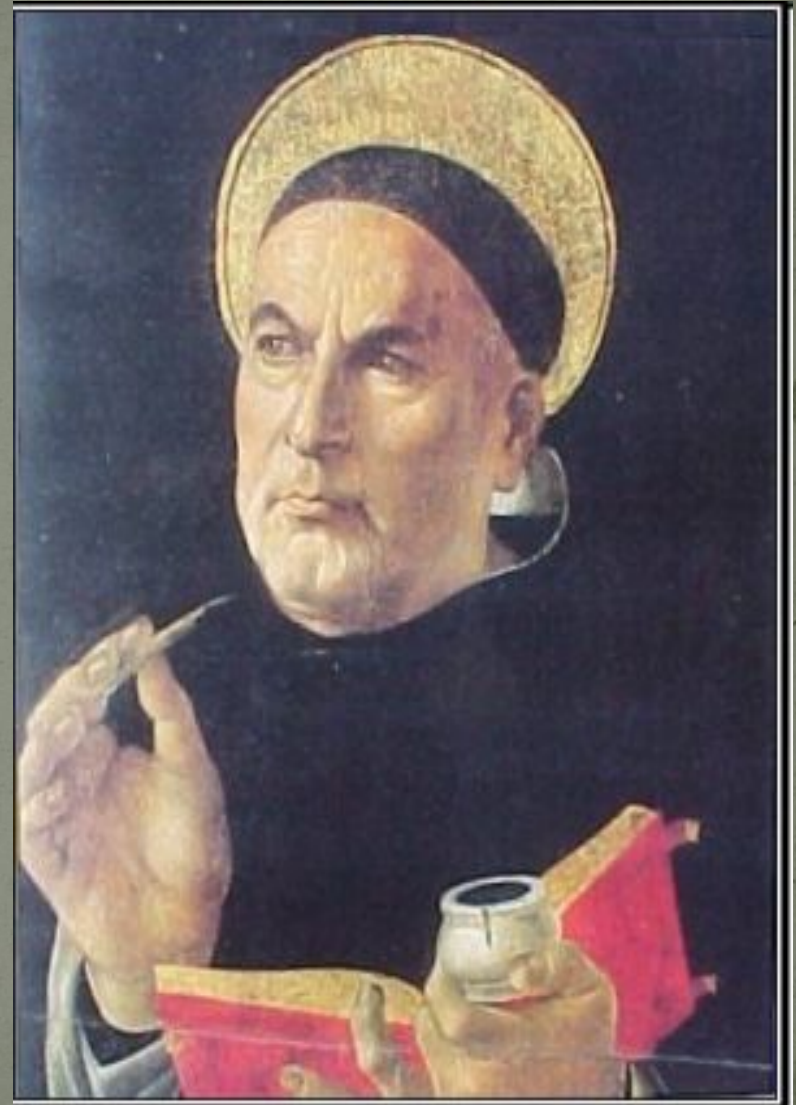
ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ТОМИ АКВІНСЬКОГО

- «Сума теології»
- «Про правління государів» («Про панування владик»)
- Коментарі до "Політики" та "Етики" Арістотеля
- «Про правду»
- Коментар до книги «Причини»

БІОГРАФІЯ

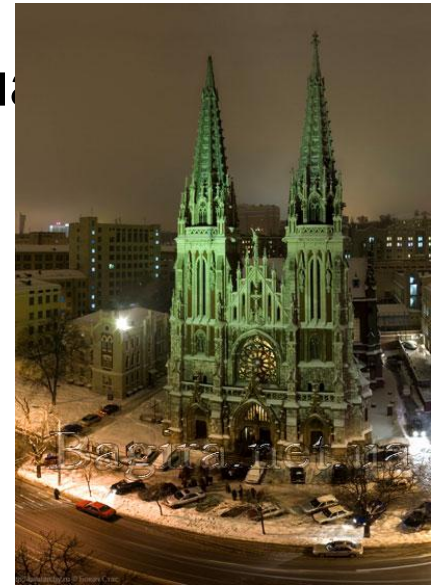
- Народився в замку Роккасекка близько Аквіна (тому інколи йому дають прізвисько Аквінат). Ще в дитячому віці був відданий батьками до бенедиктинського монастиря в Монте-Касіно.
- В 17 років вступив у домініканський орден, звідки був посланий навчатися в Париж.
- В 1272 році переїхав до Неаполя, де викладає теологію в рідному Неаполітанському університеті, але невдовзі помер. В 1368 р. його останки були перевезені в Тулузу.
- Словник наукових термінів Фоми Аквінського нараховує 13 000 000 термінів (вся російська мова, за даними інституту російської мови, нараховує 440 000 слів).
- В 1323 р. вчення Фоми Аквінського було канонізовано папою Іоанном ХХІІ. У 1567 р. Ватикан оголосив "загального доктора" одним з учителів церкви. Ім'я Фоми Аквінського посіло 5-те місце у цьому списку.
- 4 серпня 1879 р. папа Лев ХІІІ проголосив вчення Фоми Аквінського обов'язковим для всієї католицької церкви як "єдину істинну філософію католицизму", ця філософія поклала початок неотомізму.

П'ять логічних доказів існування Бога:

1. докази від руху;
2. докази від першопричини;
3. докази від необхідності та випадковості;
4. докази від ступеню досконалості;
5. докази божественного керування світом.

В усякій владі Аквінський розрізняє три елементи

Елементи

```
graph TD; A[Елементи] --- B[початок чи походження]; A --- C[використання]; A --- D[форма чи сутність];
```

початок чи походження

використання

форма чи сутність

Серед форми державного правління Фома
Аквінський розрізняє

форм
державного
правління

монархію

аристократію

тиранію

абсолютну

політичну

демократія

Форми правління за Аквінським

■ чисті форми

- монархія
- аристократія
- політія

■ спотворені форми

- тиранія
- олігархія
- демократія

■ королівська влада —

це влада правителя, який
опирається не на закони,
а на мудрість

Ідеальною формою правління вважає змішану з трьох "чистих" форм, при якій монарх уособлює єдність, аристократія — перевагу належних заслуг, а піддані (народ), також задіяні в державному управлінні, служать гарантією соціального миру і згоди.

Класифікація форм держав на основі критерію морального правління:

Правління поділяється на:

справедливе

несправедливе

Влада поділяється на:

політичну

деспотичну

Тиранію Тома протиставляє монархії — кращій формі правління, його аргументи:

1) на переваги монархії вказує сама природа, що скрізь установила одне керуюче начало: у тілі — серце, у душі — розум; у бджіл — одна цариця; миром править єдиний Бог;

2) це доводить і історія: країни, де немає єдиного правителя, бідують від розбратів; керовані ж монархами насолоджуються миром.

Право в Аквінського є об'єктом
правди

Право він
поділяє на

природне

ПОЗИТИВНЕ

право народів

Закони він поділяє на чотири види

Закони за Аквінським

Вічний закон (lex aeterna) — «є сам божественний розум, керуючий світом», уособлення універсальних норм. Цей закон лежить в основі усього світопорядку, природи і суспільства. Усі інші закони є похідними від вічного закону і пов'язані з ним відносинами субординації, ієрархії.

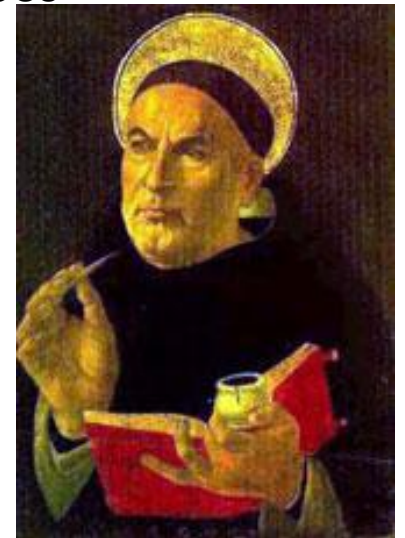
Природний закон (lex naturale) — відображення цього вічного закону в людському розумі, є чинність вічного закону в людському суспільстві. Предписання природного закону виходять з мети робити добро й уникати зла, самозбереження і продовження людського роду. Він є тією основою, на якій ґрунтуються усі створювані людьми закони.

Людський (діючий) закон (lex humana) — конкретизація природного закону. Аквінський пише, що одних природних схильностей мало. Потрібна дисципліна. Є люди, яких треба примушувати силою і страхом покарання. Метою позитивного закону є розвиток чеснот у людині. Цей закон повинен бути підлеглий природному закону. Тільки та постанова має силу закону, вважає Аквінський, яка по собі справедлива.

Божественний, чи одкровенний закон (lex divina) виникає з Біблії. Він, згідно з Аквінським, необхідний з двох причин. По-перше, людський закон не здатний цілком винищити зло. По-друге, через недосконалість людського розуму люди самі не можуть прийти до єдиного уявлення про правду, тому необхідно таке вище керівництво, як Біблія, у т.ч. у законодавстві. Сфера божественного закону набагато ширша, вона охоплює і духовне життя, недоступне людському закону. Гріхи, гріховні помисли, не заборонені цим законом, забороняються божественним законом.

Історичне значення філософії Томи Аквінського (насамперед для католицької Церкви) у тім, що їм були:

- дано п'ять доказів існування Бога;
- систематизовано схоластику;
- закріплено поділ есенції й екзистенції (сутності й існування), що доводило всемогутність Бога й повну залежність від Нього, Його волі всього суцього;
- доведені (з погляду католиків) правильність, перевага ідеалізму над матеріалізмом, існування Божественних ідей, які передують речі: панування ідеї над матерією (а отже, Бога над навколишнім світом);
- висунуто ідею про істинність знання, отриманого розумом тільки у випадку відповідності розуму вірі;
- вичленовано сфери буття, які можуть бути пізнані тільки через одкровення;
- розділено філософію й теологію, причому філософія поставлена в підлегле положення стосовно теології;
- логічно доведений ряд положень теології й схоластики.

Аквінський та теологія

Тома увібрав у свою теологію і у свою політичну доктрину все, що можна було увібрати без шкоди для християнських догм із вчень, які склалися до нього, зокрема із вчення Арістотеля. У політичному та правовому вченні Томи вплив Арістотеля, Ціцерона і стоїків поєднується з впливом традицій теологічної літератури, зокрема Августина, Альберта Великого та ін.

Про церкву

Тома Аквінський —
войовничий захисник
католицької церкви,
феодално-монархічного ладу,
непримиренний до їх ворогів.

Особливо люто він
обрушується на єретиків:
«якщо фальшивомонетників,
як і інших лиходіїв, світські
государі справедливо карають
смертю, ще справедливіше
страчувати єретиків, якщо їх
викрито в ересі».

Томізм

(від лат. Thomas — Хома) — учення в схоластичній філософії і теології католицизму, засноване Томою Аквінським.

Доктрина томізму виступає не стільки вченням про догмати віри, скільки вченням про способи збагнення цього вчення за допомогою розуму.

Кривий вислів:

- Ніхто нічого не робить добре, якщо це проти волі, навіть якщо людина робить щось хороше.
- Я переконав себе, що слід більше довіряти тим, хто навчає, а не тим, хто наказує.
- Час лікує рани.
- Той, хто добрий, - вільний, навіть якщо він раб; той, хто злий, - раб, навіть якщо він король.
- Що я вимірюю час, це я знаю, але я не можу виміряти майбутнього, бо його ще немає; не можу виміряти цього, тому що в ньому немає тривалості, не можу виміряти минулого, тому що його вже немає. Що ж я вимірюю? Час, який проходить, але ще не пройшов?
- «Перш ніж розуміти, ми повинні вірити».

Крилаті вислови:

- Кого можна вважати розумним? Того, хто прагне лише досяжною мети.
- Я часто розкаювався в тому, що говорив, але рідко шкодував про те, що мовчав.
- Те, що ти не хочеш мати завтра, відкинь сьогодні, а те, що хочеш мати завтра, - здобудь сьогодні.
- Наш борг - ненавидіти в грішнику його гріх, але любити самого грішника за те, що він - людина, здатна на благо.
- Нехай думки, укладені в книгах, будуть твоїм основним капіталом, а думки, які виникнуть у тебе самого, - відсотками на нього.

**найбільш значні і знамениті події пізнього
західноєвропейського середньовіччя:**

**Відродження
(Італія)**

**Лейтмотив Відродження — гуманізм,
тобто визнання самоцінності,
неперехідної
значимості людської гідності, всього
багатства творчих проявів індивіда, як
вищого життєвого блага**

**Реформація
(Німеччина)**

**Для Реформації дуже показова обов'язковість
жорсткого підпорядкування людини громаді, її
ідеологічні концепції розроблялися у формі
строгих
"закритих" доктрин, як кодифіковані
релігійно-політичні програми, які підлягали
беззаперечному прийняттю і виконанню**

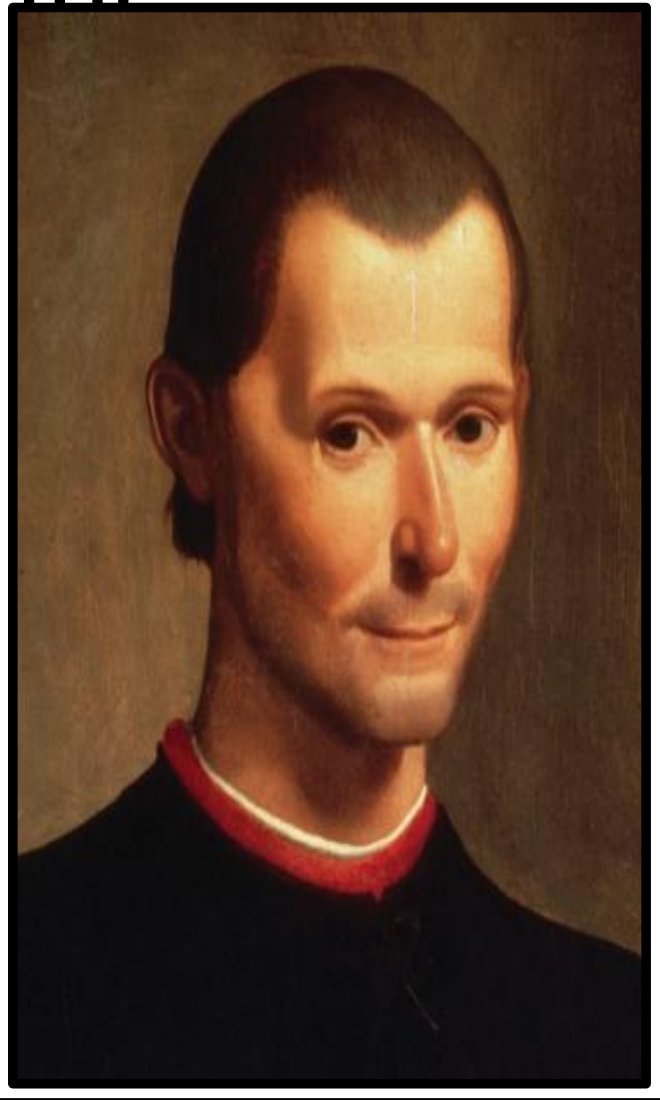
**зміщення у сторону секуляризації суспільної
свідомості,
критика офіційної церкви та існуючих суспільно-
політичних інституцій**

2. Ніколло Макіавеллі

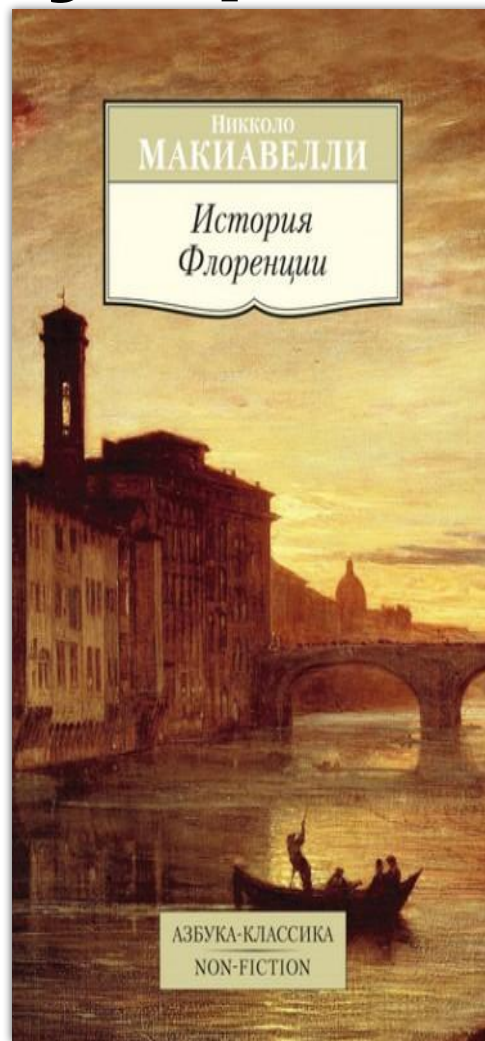
1469–1498 роки: дитинство і юність у Флоренції за часів правління Лоренцо де Медічі, а після вигнання його сина П'єтро де Медічі в 1494 року 4 бурхливі роки республіканського правління під проводом монаха-домініканця Джироламо Савонароли;

1498–1512 роки: активна політична діяльність на чолі другої канцелярії, а після 1502 року — зближення з новим постійним главою держави П'єтро Содеріні; протягом цього періоду Макіавеллі також був секретарем військового магістрату Десятьох, секретарем нового органу ополчення Дев'ятьох, до створення якого 1506 року він доклав великих зусиль, а також урядовим посланником — він брав участь у близько 35 дипломатичних місіях, включаючи 4 місії до Франції (1500–1511) та Сієни (1501–1510), дві до Чезаре Борджія (1502), до папського двору (1503 та 1506), а також одну до германського імператора (1507–1508);

1512–1527 роки: втрата посту і нетривале ув'язнення після відновлення правління Медічі, початок літературної кар'єри; «... я мушу говорити про політику». У 1503–1506 роках був відповідальним за флорентійську міліцію включаючи захист міста. Він не довіряв найманцям (позиція, роз'яснена детально в «Міркуваннях про першу декаду Тіта Лівія» і в трактаті «Державець») і віддавав перевагу ополченню, сформованому з громадян. У серпні 1512 після низки заплутаних битв, угод і союзів Медічі за допомогою Папи римського Юлія II відновили свою владу у Флоренції і республіка була скасована. Макіавеллі, що грав істотну роль в уряді республіки, потрапив у опалу, 1513 його звинуватили у змові і арештували.

Політичні погляди Макіавеллі викладені ним у працях:

Ніколло Макіавеллі
(Machiavelli), 1469–1527,
— видатний політичний
мислитель Відродження,
основоположник нової
світської політичної науки.

У своїй творчості
Макіавеллі відходить від
релігійного світогляду і
рішуче виступає проти
теологічних уявлень про
політику, право, державу.

Fort

- На зміну середньовічній концепції божественної визначеності, він висуває ідею історичної необхідності і закономірності, яку він називає fortuna (доля). При цьому, значне місце відводиться вільній волі індивіда. Він підкреслює: "Доля визначає половину наших дій, а другу половину або біля того вона надає можливість вирішувати нам". Людина зв'язана певними умовами, обставинами життя, з якими вона узгоджує свої вчинки, проте Макіавеллі, на відміну від середньовічної християнської концепції, відстоює образ людини-борця, творця своєї особистості, який навіть проти долі.

- "Фортуна, подібно до річки під час повені, руйнує те, що не має сили. Правитель, який надіється тільки на фортуна, гине, як тільки вона йому зрадить". Вона любить показувати свою владу тоді, коли в людях немає мужності. Тому, поряд з долею, другою рушійною силою політики і всієї історії Макіавеллі вважає virtū — свого роду особисту енергію, яка проявляється, як сила, доблесть, винахідливість індивіда.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ